

Návrh modelu praxe přípravy učitelů 1.st. ZŠ

Věra Frühaufová a kolektiv

J. Krestová, Z. Švejdvová

Katedra pedagogiky Ped.fakulty UJEP

Č.mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem

V souvislosti s probíhající transformací učebních plánů je stále velice aktuální otázka praktické přípravy studentů. Jestliže cílem pedagogických fakult je komplexní osobnostní průprava budoucího učitele, pak součástí studia učitelství musí být ty formy přípravy, které povedou k profesnímu vývoji s preferencí jeho vlastních aktivit.

Úsilí o zkvalitnění pedagogické praxe v návaznosti na výše uvedené cíle se v současnosti objevuje na vysokých školách připravujících učitele v nových programech a modelech. Nejde v nich o stanovení nějakého univerzálního systému. Ani by to vzhledem k velké míře autonomie vysokých škol a za stávajících rozdílných podmínek (problémy organizační, personální a především ekonomické) nebylo možné.

Jak vyplývá z výměny zkušeností na společných setkáních k této problematice, usilují příslušná vysokoškolská pracoviště o vypracování a ověření optimálního modelu. Za velmi pregnantní považujeme regulativy jednoho z nových systémů formulované J. ŠTURMOU. Uvádí např.:

1. Iniciativu a aktivitu studujících, podmíněnou osobní odpovědností za vlastní utváření jako učitele - autonomní osobnosti. To je podmíněno sebezpoznáním, uvědoměním si vlastních nedostatků ve srovnání s profilem úspěšného a dobrého učitele jako s přijatým vzorem.
2. Individualizaci pedagogické praxe jako potřeby a místa výcviku dovedností, zejména komunikativního rázu. Ta ústí do osobního plánu praktikování a získávání zážitků a zkušeností v místech a u učitelů, které student poznal, s nimiž konvenuje, jsou mu blízcí.
3. Pedagogická praxe potřebuje mít taxativně stanovené požadavky (obsah, cíle), pokud možno operacionalizované, s měřitelnými standardními výsledky. V tomto směru by měly navazovat na sérii cvičení, námětů, úloh a celých kursů v rámci cvičení a seminářů.¹⁾

Ve svém návrhu chápeme pedagogickou praxi jako předmět integrující a pokoušíme se o formulaci cílů a východisek, stanovení podílu všech činitelů praxi zajišťujících a o časové řazení dle semestrů.

Návrh modelu praxe přípravy učitelů 1.st. ZŠ

Úkoly pedagogické praxe studentů:

- 1) Seznámení s výchovně vzdělávací situací z pozice učitele.

- 2) Vytvoření dovedností řízení a regulace pedagogických situací.
- 3) Vytvoření dovedností analyzovat průběh vyučovací jednotky.
- 4) Vytvoření dovedností komunikativních.
- 5) Vytvoření dovedností diagnostických ve výchovně vzdělávacím procesu.
- 6) Vytvoření dovedností diagnostických v návaznosti na hodnocení žáků.
- 7) Vytvoření dovedností diagnostických a poradenských.
- 8) Vytvoření dovedností sebepoznání a seberegulace.
- 9) Seznámení s možnostmi školy v oblasti výchovy mimo vyučování a jejich využití pro rozvoj žáka.
- 10) Seznámení s prostředky spolupráce s rodiči žáků.

Východiska:

Znalost pedagogických a psychologických disciplín.

Souběžné studium předmětových didaktik ve vztahu k úkolům pedagogické praxe.

Individuální seznámení s bezpečnostními předpisy, vyhláškami MŠ a povinnostmi učitele školy.

Jednotlivé úkoly pedagogické praxe jsou sice trvalé pro vytváření určité dovednosti studenta, ale v určených úsecích pedagogické praxe na některé bude kladen zvláštní důraz, aby vznikl základ pro další vytváření určité dovednosti. Na vytváření určité dovednosti se podílí pedagog-didaktik, didaktik předmětu a cvičný učitel.

Ve zmíněném modelu je podíl výše uvedených úkolů a činitelů navrhován takto:

- seznámit studenta s významem učebního plánu, osnov, standardů se zaměřením na dovednost projektování vyučovací jednotky učitel obecné didaktiky,
- seznámit s učebnicemi předmětů, s úkolem dovednosti jejich analýzy z hlediska cílů předmětu - didaktik předmětu,
- seznámit s učebními pomůckami, videoprogramy a jejich analýzou z hlediska cílů předmětu - didaktik předmětu,
- vytvoření vědomostí a dovedností pro řízení vyučovacího procesu a jeho regulaci - vyučující obecné didaktiky, didaktik předmětu, cvičný učitel,
- vytvoření vědomostí a dovedností analyzovat průběh vyučovací hodiny náslechové a výstupové, následně osobně provedené - obecný didaktik, didaktik předmětu, cvičný učitel,
- vytvoření dovedností komunikativních:
 - a) navázání kontaktu s žákem,
 - b) navázání kontaktu s třídou,
 - c) řízení didaktické interakce (produkční, reproduční),

- d) zvládání neočekávaných situací (komunikativní cvičení), did. předmětu, cvič. učitel
- vytváření dovedností didaktické diagnózy,
 - a) vstupní a výstupní znalosti žáků
 - b) diagnostika chyby, hodnocení žáka,
 - c) pracovní vlastnosti žáků,
 - d) předpokladů a schopností žáků,
 - obecný didaktik, didaktik předmětu, cvičný učitel
- vytváření dovedností výchovné diagnózy:
 - a) morální a volní vlastnosti žáka,
 - b) motivy jednání, zájmy žáka,
 - c) sociální vztahy žáka,
 - d) sociální prostředí, rodinná výchova
 - nevyučující sociální pedagogiky, didaktik předmětu, cvičný učitel.

Chápeme pedagogickou praxi jako předmět integrující poznatky jednotlivých disciplin studia a současně předmět, který se výrazně podílí na formování osobnosti učitele, aniž by byla omezoována kreativita studenta.

Časové zařazení pedagogické praxe v učebních plánech oboru učitelství pro 1.stupeň ZŠ, zpřesnění jejího obsahu by podle našich předpokladů nutilo studenta aplikovat teoretické poznatky jednotlivých disciplin v integrované podobě, zvýšilo by jeho motivaci ke studiu, umožnilo by mu rychlejší, kvalitnější vstup do plné učitelské praxe, pomohlo by mu vytvářet osobní styl výchovy a vyučování.

Předkládáme časově rozpracované, alternativní návrhy uspořádání pedagogických praxí s vymezením obsahové náplně a podílu pedagogických pracovníků PF a cvičných učitelů. S programem jednotlivých praxí budou seznámeni studenti tak, aby se na vytváření pedagogických dovedností mohli aktivně podílet.

Návrh vytváření pedagogických dovedností neobsahuje specifika vyplývající z jednotlivých učebních předmětů. Specifické modifikace dovedností by modeloval didaktik předmětu.

Model č.1

Student vykoná v průběhu čtyřletého studia všechny typy praxí v jedné až dvou třídách téže školy v místě sídla PF.

Přednosti modelu:

- poznání stylu práce školy,
- hlubší poznání žáků ve třídě,

- možnost realizovat méně obvyklé formy organizace vyučování (skupinové, individualizované),
- možnost realizovat didaktické metody, jejichž zavádění je dlouhodobější (problémové metody),
- možnost hodnotit studenta za praktické dovednosti jako součást závěrečné zkoušky z pedagogiky a psychologie,
- možnost zkvalitnění diplomových prací,
- možnost uzší spolupráce PF a cvičných učitelů,
- možnost systematictější kontroly didaktikem předmětu.

Nedostatky modelu:

- student nepozná jiný styl práce školy, učitele,
- student si osvojí styl práce jednoho cvičného učitele, může dojít k identifikaci a nevytváří si vlastní pojetí výchovy a vyučování,
- vysoká náročnost organizační (pro učitele PF).

Model č.2

Student vykoná v průběhu čtyřletého studia všechny souvislé praxe v místě svého bydliště, ostatní na různých školách v místě PF.

Přednosti modelu:

- student pozná a porovná různé styly práce škol,
- student pozná a porovná různé styly vedení cvičným učitelem,
- poskytnutí větší samostatnosti studentu,
- získání informací o úrovni škol v regionu i mimo region.

Nedostatky modely:

- při přímé práci se studentem se nesetkává obecný didaktik a didaktik předmětu,
- student častěji pracuje s neznámými dětmi,
- relativně krátké období praxe neumožňuje studentovi uplatnit jiné metody a formy, než ty, které užívá cvičný učitel,
- hodnocení činnosti studenta je z velké části závislé na cvičném učiteli, který vychází především z osobních představ o kvalitě pedagogické praxe studenta, vytrácí se prvek řízení PF,
- kontrola činnosti studenta didaktikem PF je omezena.

Následující tabulky jsou pokusem o vymezení jednotlivých dovedností v závislosti na subjektu jejich utváření, na časovém zařazení a na typu pedagogické praxe.

1) ŠTURMA, J.: Vymezení učiva pedagogické praxe. In sborník Pedagogická praxe, PF UK Praha, 1993.

Tabulka č. 1: Utváření dovedností učitele 1.stupně ZŠ

Dovednosti	Subjekt utváření dovedností - časové zařazení				
	obecná did. 3.sem.	speciální did. 4.-7. sem.	cvičný učitel 5.-7.sem.	sociální ped. 2. sem.	vyučující kom. cviř. 1.-4. sem.
a) Projekční rovina					
- vymezit, konkretizovat a strukturovat cíle VVP v oblasti kognitivní, afektivní, psychomotorické; cíle celoroční, tem.plánu, přípravy na vyučování	+	++	+	+	
- volit, ev. vytvořit adekvátně vzdělávací obsahy a vhodně je uspořádat	+	++	+		
- provádět didaktickou analýzu učiva	+	++	+		
- volit vhodný typ výuky, popř. kombinace typů vyučování /informativního, heuristického, produkčního, regulativního/	+	+	++		
- strukturovat vyučovací hodinu, časově rozvrhnout vzhledem ke stanovenému cíli	+	++	+	+	
- volit adekvátní formy organizace a vyučovací metody	+	++	+		
- správně volit a formulovat učební úlohy	+	++	+		
- anticipovat reálné podmínky při zajišťování materiálně technických podmínek vyučování		+	++		
- plánovat práci ve vztahu k proměnlivým dynamickým pracovním podmínkám		+	++	+	
- konfrontovat přípravu na vyučování s její realizací		+	+		

+ označuje rozdíl na výcviku příslušné dovednosti

++ stěžejní rozdíl

Tabulka č.2: Utváření dovedností učitele 1.stupně ZŠ v rámci pedagogické praxe studentů PF

Dovednosti	Druhy pedagogické praxe					
	klinická v rámci				přuběž.	souvislá
	obecné did. 3.sem.	sociál. ped. 2.sem.	komun. cvičení 3.-4.s	spec. didak. 4.-6.s.		
a) Projekční rovina					5. sem.	5.-7.s.
- vymezit, konkretizovat a strukturovat cíle VVP v oblasti kognitivní, afektivní, psychomotorické; cíle celoroční, tem.plánu, přípravy na vyučování	+	+		+	+	+
- volit, ev. vytvořit adekvátně vzdělávací obsahy a vhodně je uspořádat				+	+	+
- provádět didaktickou analýzu učiva	+				+	+
- volit vhodný typ výuky, popř. kombinace typů vyučování /informativního, heuristického, produkčního, regulativního/	+			+	+	+
- strukturovat vyučovací hodinu, časově rozvrhnout vzhledem ke stanovenému cíli	+			+	+	+
- volit adekvátní formy organizace a vyučovací metody	+	+		+	+	+
- správně volit a formulovat učební úlohy	+			+	+	+
- anticipovat reálné podmínky při zajišťování materiálně technických podmínek vyučování					+	+
- plánovat práci ve vztahu k proměnlivým dynamickým pracovním podmínkám					+	+
- konfrontovat přípravu na vyučování s její realizací					+	+

+ označuje rozdíl na výcviku příslušné dovednosti

++ stěžejní rozdíl

Tabulka č. 3: Utváření dovedností učitele 1.stupně ZŠ

Dovednosti	Subjekt utváření dovedností - časové zařazení				
	obecná did. 3.sem.	speciální did. 4.-7. sem.	cvičný učitel 5.-7.sem.	sociální ped. 2. sem.	vyučující kom. cvič. 1.-4. sem.
b) Realizační rovina					
- řídit a regulovat pedagogické situace VVP: zvládat etapy řízení /rozhodovací, motivační, operativní, kontrolní	+	+	+	+	
organizovat práci svou i žáků	+	+	++		+
aktivovat činnost žáků	+	+	+	+	+
diferencovat	+	+	+	+	
řešit signalizované ped.problémy vhodné reagovat na mimořádné, popř. neočekávané situace		+	++	+	+
- zvládnout projekt vyučovací jednotky	+	++	+		+
- zvládnout vazby: obsahovou a procesuální učiva a žáků	+	++	+		
učiva a učitele	+	++	+		
učitele a žáka					
- dodržovat didaktické zásady	+	+	+		
- komunikativní: navázání kontaktu motivování učebních aktivit, řízení didaktické interakce, volba řečových prostředků, vedení dialogu s žákem, regulace tempa řeči, zvládnutí spis. projevu, psaní záznamů na tabuli normalizovaným písmem	+	+	+	+	++
- sebereflexe a seberegulace		+	+		
- přiměřeně reagovat na chování žáka	+	+	++		
- analyzovat reálný průběh vyučovací jednotky	+	++	+		
- korigovat pohotově průběh vyučovací jednotky vzhledem k proměnlivosti pracovních podmínek, determinantů VVP		+	++		
- analyzovat a vyhodnotit přípravu na vyučovací hodinu vzhledem k obsahu i dosaženým cílům, výsledkům	+	+	++		
- diagnostikovat úroveň rozvoje vzdělání, morálních vlastností, motivů, dovedností, vztahů, zájmů žáka	+	+	++	+	+
- diagnostikovat úroveň estetického rozvoje žáka		+	+	+	+
- diagnostikovat úroveň pracovních vlastností, tělovýchovných, sportovních vlastností žáka		+	+	+	
- v oblasti učiteleské, poradenské diagnostiky, diagnostiky rodinné výchovy, sociálního prostředí žáka	+	+	+	+	

+ označuje rozdíl na výcviku příslušné dovednosti

++ stěžejní rozdíl

Tabulka č.4: Utváření dovedností učitele 1.stupně ZŠ v rámci pedagogické praxe studentů PF

Dovednosti	Druhy pedagogické praxe					
	klinická v rámci				průběž.	souvislá
	obecné did. 3.sem.	sociál. ped. 2.sem.	komon. cvičení 3.-4.s	spec. didak. 4.-6.s.		
b) Realizační rovina					5. sem.	5.-7.s.
- řídit a regulovat pedagogické situace VVP: zvládat etapy řízení /rozhodovací, motivační, operativní, kontrolní	+			+	+	+
organizovat práci svou i žáků						
aktivovat činnost žáků	+	+	+	+	+	+
diferencovat		+		+	+	+
řešit signalizované ped.problémy						
vhodně reagovat na mimořádné, popř. neočekávané situace		+	+	+	+	+
- zvládnout projekt vyučovací jednotky	+			+	+	+
- zvládnout vazby: obsahovou a procesuální	+			+	+	+
učiva a žáků				+	+	+
učiva a učitele				+	+	+
učitele a žáka			+	+	+	+
- dodržovat didaktické zásady	+	+	+	+	+	+
- komunikativní: navázání kontaktu motivování učebních aktivit, řízení didaktické interakce, volba řečových prostředků, vedení dialogu s žákem, regulace tempa řeči, zvládnutí spis. projevu, psaní záznamů na tabuli			++	+	+	+
normalizovaným písmem						
- sebereflexe a seberegulace			++		+	+
- přiměřeně reagovat na chování žáka		+	+		+	+
- analyzovat reálný průběh vyučovací jednotky	+			+	+	+
- kongovat pohotově průběh vyučovací jednotky vzhledem k proměnlivosti pracovních podmínek, determinantů VVP		+	+		+	+
- analyzovat a vyhodnotit přípravu na vyučovací hodinu vzhledem k obsahu i dosaženým cílům, výsledkům	+	+	+	+	+	+
- diagnostikovat úroveň rozvoje vzdělání. morálních vlastností, motivů, dovedností, vztahů, zájmů žáka	+	+	+	+	+	+
- diagnostikovat úroveň estetického rozvoje žáka						
- diagnostikovat úroveň pracovních vlastností, tělovýchovných, sportovních vlastností žáka	+	+		+	+	+
- v oblasti učitelské, poradenské diagnostiky, diagnostiky rodinné výchovy, sociálního prostředí žáka	+	+			+	+

+ označuje rozdíl na výcviku příslušné dovednosti

++ stěžejní rozdíl